

УДК124.5:316.324.8:316.423.3

Л. В. Броннікова

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: 0000-0002-7706-4163

Анотація. У статті розглядається трансформація ціннісних орієнтацій людей за інформаційної доби. Осмислення інтелектуальних і культурних наслідків впровадження інформаційно-комунікаційних технологій і пов'язану із цим проблему зміни аксіологічної складової індивідуального та суспільного буття людей, є завданням сучасної філософії. Оптимістичні прогнози щодо змін усіх аспектів життєдіяльності соціуму завдяки початку четвертої промислової революції співіснують у філософській літературі разом із сумними передбаченнями впливу інформаційного середовища на особистість, соціальні шари і, навіть, покоління людей.

Ключові слова: цінність, культура, інформаційне суспільство, інформаційні технології, промислова революція.

Вступ

Внаслідок технологічних перетворень змінюється спосіб життя сучасної людини та суспільства загалом, що призводить до трансформації системи цінностей та переорієнтації людини на психологічні, соціальні та моральні цілі.

Філософський аналіз формування і розвитку системи цінностей є складним, болючим питанням з багатьох причин. Цінності оновлюються за своїм змістом, змінюються (іноді навіть радикально), але вони завжди присутні в суспільному житті як система, певне ціле. Радикальні зрушення в соціальній структурі постіндустріального суспільства пов'язані зі стрімким прискоренням технічного прогресу, опосередковують перехід до якісно нового стану суспільного життя загалом.

Вибір теми даної статті обумовлений певними сумнівами щодо оптимізму прогнозів стосовно майбутнього глобального інформаційного суспільства, висловлених німецьким економістом К. Швабом в роботі «Четверта промислова революція». «Майбутнє слід створювати на основі єдності цілей та цінностей». К. Шваб пояснює цю ідею тим, що потрібно мати комплексне уявлення про те, як технології змінюють життя теперішнього та прийдешнього поколінь, як вони перетворюють економічне, соціальне, культурне та гуманітарне середовище (Шваб, 2016). Відомі футурологи, філософи і соціологи Е. Тоффлер, Ж. Ліповецькі, Р. Інгельгарт, фахівець в галузі менеджменту П. Дракер у своїх творах досліджували перехід від індустріального до постіндустріального суспільства з точки зору зміни ціннісних пріоритетів людей. Аналіз творів цих мислителів демонструє тривалість та складність процесу ціннісних перетворень в індивідуальній та суспільній свідомості постмодерну.

Різноманітні виклики, що стоять перед суспільством в епоху глобальної інформаційної революції, стали предметом вивчення багатьох сучасних західних науковців (З. Бауман, Ю. Габермас, Р. Інглегарт, М. Кастельс, Ф. Уебстер), а також вітчизняних філософів (Л. Дротянко, В. Онопрієнко, С. Дрожжина, О. Дзьобань та ін.).

Мета дослідження

Метою статті є здійснення філософського аналізу ціннісних трансформацій інформаційного суспільства, що зумовлені глобальними змінами останніх десятиліть.

Методологія дослідження

Методологічною основою дослідження є комплекс філософських та загальнонаукових методів, що забезпечує аналіз процесів, які відбуваються у сучасному соціумі, та визначення напрямків їхнього подальшого розвитку. У статті також застосовані соціокультурний, системний та синергетичний підходи. Синергетика пропонує міждисциплінарну методологію для розуміння властивостей динаміки самоорганізації в культурі та соціумі, і у такий спосіб, допомагає досліджувати нелінійні, складні процеси, що відбуваються у сучасному соціокультурному середовищі.

Результати

Сучасна довідкова література розглядає цінності як народжений культурою зміст, що влітається в мінливе різноманіття соціального життя як його інваріанти, що дозволяють: пов'язувати різні часові модули (минуле, сучасне, майбутнє); семіотизувати простір людського життя, наділяючи всі елементи аксіологічною значущістю; задавати системи пріоритетів, способи соціального визнання, критерії оцінок; будувати складні і багаторівневі системи орієнтації у світі; обґрунтовувати смисли (Новейший філософський словар, 1998). Усі ці різні аспекти ціннісних відношень доповнюють одне одного та утворюють те, що ми називаємо теорією цінностей, адже вони мають різні основи і пов'язані з різними носіями ціннісного відношення.

У філософській літературі існують різні класифікації та ієрархії цінностей. Один і той же перелік цінностей різні автори називають «базовим», «екзистенціальним», «традиційним» тощо. У такий спосіб, має місце розпливчастість, нечіткість критеріїв для створення класифікацій. Над цим питанням потрібно працювати, адже, як зазначає В. Нестеренко, довгостроковий і понад ситуаційний характер дії цінностей надає їм виняткової ролі в системі людської діяльності. Цінності здатні ставати самодостатнім предметом людських інтересів та прагнень, і тоді ми маємо справу з абсолютизацією цінностей. Але в житті індивідів, країн, народів трапляються і інші світоглядні кризи – тоді відбувається переоцінка цінностей (Нестеренко, 1995: 224).

Перехід від епохи модерну до постмодерну французький філософ Ж. Ліповецькі описує з точки зору зміни ціннісних орієнтацій, яку він назвав «персоналізацією». На його думку, починаючи з 1950-х років ХХ століття американське і європейське

суспільство цікавлять, в основному, споживання, розваги та насолоди. Філософ зауважує, що ніякий колективний та історичний проект не в змозі сколихнути людей до глибини душі, навіть якщо він зачіпає долю всієї Європи. На зміну історичним ідеалам прийшла занепокоєність тим, як отримати освіту, диплом, досягти успіху на службі та в особистому житті. А також – людей цікавить чистота навколишнього середовища (Липовецьки, 2001).

Економічний достаток, безпека, підвищення життєвого та культурного рівня позначають новий спосіб життя, нові цінності, кульмінаційною точкою яких є індивідуалізація особистості, відхід від суспільного життя, відсутність інтересу до чужого «Я». Ж. Ліповецькі розглядає сферу «selfservice» як приклади граничної персоналізації характеру споживання. Мета такого споживання – не лише гедонізм, а й інформація, інтерес – не лише до насолоди життям, а й до внутрішнього оновлення, а результат – поява поінформованого та наділеного відповідальністю індивіда, «постійного власного «диспетчера» (Липовецьки, 2001).

В останнє десятиліття ХХ століття Р. Інгельгарт, розробник соціологічної теорії постматеріалізму, дослідив взаємозв'язок між цінностями, економікою та політикою на основі бази даних «Всесвітні огляди цінностей» (World Values Survey), величезного емпіричного матеріалу. Це дослідження свідчить про те, що ані індивідуальні, ані суспільні цінності не можуть змінитися миттєво. Навпаки, фундаментальна зміна цінностей здійснюється поступово; у масштабному вигляді це відбувається у міру того, як у дорослому населенні суспільства на зміну старшому поколінню приходить молоде (Інгельгарт). Зрушення від матеріалістичних до постматеріальних пріоритетів – ядро процесу постмодернізації. З постмодернізацією послаблюється акцентування як самого економічного зростання, так й можливість науково-технічного розвитку, що забезпечує його; із забезпечення виживання акцент зсувається на максимізацію суб'єктивного благополуччя.

Важливим висновком дослідження Р. Інгельгарта є те, що стан соціально-економічного середовища проживання і ціннісні пріоритети не співвідносяться між собою безпосередньо: з-поміж них вклинюється істотний часовий лаг, оскільки базові цінності індивіда значною мірою відбивають умови тих років, які передували повноліттю (Інгельгарт, 1997).

Ця система цінностей, що означала подолання колишньої системи матеріальної, політико-економічної мотивації та формування постматеріальних, постеконімічних потреб, які визначаються не зовнішніми, а внутрішніми спонукальними стимулами до діяльності, була названа «постматеріалістичною» (post-materialist) (Інгельгарт, 1997).

З переходом від епохи модерну до постмодерну траєкторія змін зрушила від максимізації економічного зростання до максимізації життя. Р. Інгельгарт, говорячи про причини формування пост економічних цінностей, вказує на те, що нове покоління виросло «в умовах виключної економічної безпеки», внаслідок чого ця цінність, не втративши свого позитивного характеру, перестала бути такою значущою, як у минулі часи, і поступилася місцем турботі про якість

життя (Інгельгарт, 1997). По-друге, перетворення науки і знання на продуктивну силу робить очевидною кореляцію між освітою і достатком, і підвищує соціальний статус їхніх носіїв. Це, своєю чергою, змінює ставлення людини до інформації, у бік якої зміщується споживання, що стимулює генерацію нових знань.

Робота К. Шваба «Четверта промислова революція» була створена у 2016 році, тобто значно пізніше, ніж роботи Ж. Ліповецькі («Ера порожнечі», 1983) та Р. Інгельгарта («Модернізація та постмодернізація», 1997). Визначаючи назву етапу в розвитку суспільного життя як «четверту промислову революцію», К. Шваб зауважує, що «вона заснована на цифровій революції і поєднує різноманітні технології, що зумовлюють виникнення безпрецедентних змін парадигм в економіці, бізнесі, соціумі, в кожній окремій особистості. Вона змінює не тільки те, що і «як» ми робимо, але й те, «ким» ми є» (Шваб, 2016).

На думку К. Шваба, людство перебуває на початку здійснення четвертої промислової революції; ми не знаємо остаточно, куди вона приведе нас. Можливий хід її розвитку визначатиметься нашою здатністю формувати його так, щоб революція повною мірою реалізувала свій потенціал (Шваб, 2016).

У своїй роботі К. Шваб описує революційні зміни, що фундаментально змінюють життя, працю і спілкування людей. Автор наполягає на тому, що ми не уявляємо розмах і темпи нової промислової революції. Кардинальні зміни, що їх зазнають усі галузі економіки, впливають і на соціальну сферу. Зміна парадигм відбувається у спілкуванні, самовираженні, розвагах, отриманні інформації. В той же час захоплення від розвитку та впровадження новітніх технологій пов'язані із невизначеністю, ризиками, що обумовлені цією промисловою революцією. Все це потребує уваги та відповідальності всіх членів світового співтовариства задля усвідомлення тенденцій розвитку суспільного життя (Шваб, 2016).

Очевидно, що технології завжди змінювали суспільство. К. Шваб акцентує увагу на способі співіснування технології та суспільства з метою зробити світ кращим за допомогою використання переваг сучасної технологічної революції. Впровадження інновацій, зокрема, таких як «розумний» дім і «розумне» місто, штучний інтелект, робототехніка, нейротехнології, він передбачає у 2025 р.

У той же час у міркуваннях Р. Інгельгарта щодо вивчення цінностей зазначається, що культура зазвичай змінюється повільно; але вона зрештою все-таки відповідає на виклик мінливого середовища. Зміни у соціально-економічному середовищі, впливаючи на життєвий досвід індивідів, сприяють переформуванню переконань, позицій та цінностей на індивідуальному рівні (Інгельгарт, 1997). В той же час неможливо передбачити час зміни цих переконань та цінностей з такою впевненістю, як це робить К. Шваб. У частині своєї роботи, яка називається «На шляху до нового культурного ренесансу», він закликає до розробки позитивного сценарію для майбутніх поколінь. У змісті подібного сценарію обов'язково мають бути цінності та етичні принципи.

У такий спосіб, на духовну культуру впливають зміни у соціально-економічному середовищі; а ці культурні

зміни зрештою чинять зворотний вплив, що сприяє трансформаціям політичного та економічного життя. Враховуючи те, що зростання новітніх технологій значно випереджає розвиток індивідуальної і суспільної свідомості, необхідно приділяти більше уваги гуманітарній сфері. Адже статус духовних цінностей, на жаль, є зменшеним у сучасному соціумі.

Обговорення

Тенденції розвитку інформаційного суспільства суперечливі та невизначені. Розглянемо позиції деяких українських дослідників щодо трансформації ціннісних орієнтацій в сучасному суспільстві, яке, на думку К. Шваба, перебуває на початковому етапі четвертої промислової революції.

Як слушно зазначає В. Онопрієнко, немає підстав розглядати сучасний етап розвитку суспільства знань як гармонійне суспільство тотального розквіту знань та науки. Це, скоріше, надспоживацьке суспільство, зорієнтоване на людину з її потребами та провокацією все нових та нових потреб. Таке суспільство породжує нові ризики, адже знання та ризик є взаємопов'язаними аспектами прийняття рішень у соціумі. З одного боку, наука визначає спрямування подальшого розвитку людства, а з іншого – є одним з важливіших агентів, що сприяють збільшенню невизначеності майбутнього (Онопрієнко, 2017: 14).

Л. Дротянко відмічає помилковість деяких прогнозів та перспектив розвитку інформаційного суспільства. «Нова ера» у цивілізаційному поступі людства виявляється все тією ж капіталістичною економічною моделлю незважаючи на вплив цифровізації на всі без винятку сфери суспільного життя. На думку Л. Дротянко, слід звернути увагу на дослідження моральних наслідків застосування цифрових технологій. Це завдання передбачає аналіз аксіологічних аспектів інформатизації різних сучасних соціальних практик (Дротянко, 2021: 19).

На думку Г. Клеши, інтерес до проблеми вивчення і аналізу цінностей завжди відбувається в період духовних криз, руйнації сформованої системи цінностей, пошуку нових культурних підвалин співбуття людей. Система духовних цінностей спрямовує, сприяє або перешкоджає подальшому розвитку соціуму (Клешня, 2019: 136). Разом із тим, автор статті наголошує на «розмитості» аксіологічних орієнтирів та відсутності чітких переконань щодо суспільних ідеалів та моральних цінностей у сучасному українському соціумі. Це підтверджується соціологічними дослідженнями. Саме тому філософська рефлексія щодо проблеми формування цінностей є актуальною.

Висновки

На трансформацію ціннісних орієнтирів людини вплинули глобальні чинники – перехід від індустріальної цивілізації до постіндустріальної. Ми спостерігаємо адаптацію всієї системи культури до глобального інформаційного простору. Технічні досягнення цивілізації, новітні технології змінили життя людства і відкрили нові можливості для того, щоб кожна людина скористалась їх перевагами. Фундаментальною цінністю сьогодення стала цінність індивідуального розвитку, визнання суб'єктивної своєрідності, неповторності особистості. Як зазначає Ж. Ліповецьки,

нові цінності націлені на «підлаштування» соціальних інститутів під потреби людей (Липовецьки, 2001).

Природа цінностей є такою, що вони не є безпосередньо даними, а реалізуються через різні культурні механізми (зокрема, через норми). Це ускладнює вивчення цінностей як важливої духовної складової в житті соціуму. Трансформація системи цінностей є надто складним, тривалим нелінійним процесом. Саме тому, на нашу думку, важко дослідити зміни ціннісних орієнтацій в межах конкретного суспільства у певний період, точно визначити їхній вплив на соціум.

Завдання філософії полягає не тільки у тому, щоб передбачити зміну аксіологічних орієнтирів наступних поколінь та зменшити соціогуманітарні ризики, а й у тому, щоб наполягати на збереженні загальнолюдських цінностей як фундаменту сталого суспільного розвитку. Як ми зазначали, розвиток і впровадження новітніх технологій пов'язані з невизначеністю. Іншими словами, ніхто не знає, якими будуть наслідки четвертої промислової революції у різних вимірах, зокрема, і у аксіологічному.

Список літератури:

1. Дракер П. От капитализма к обществу знания. URL:http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1067.html /
2. Дротянко Л. Г. Цифровий вимір сучасного етапу цивілізаційного розвитку соціуму / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип.1 (33). – 2021. – С.16-21.
3. Ингельгарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Ингельгарт // Полис, 1997. – №4. – С. 18-28. URL :<https://sociology.mephi.ru/docs/polit/html/ingl.htm/> /
4. Клешня Г. М. Роль традиційних цінностей культури у суспільному розвитку інформаційної доби / Г. М. Клешня // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – Вип. 2(29). – 2019. – С. 135-141.
5. Липовецьки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / Ж. Липовецьки; пер. с франц. В. Кузнецова. – СПб.: Владимир Даль, 2001.
6. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини : Навчальний посібник для студентів / В. Г. Нестеренко. – К.: Абрис, 1995. – 336 с.
7. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скаун, 1998.
8. Онопрієнко В. І. Nbics-технологии и риски общества / В. І. Онопрієнко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – Вип. 2 (26). – 2017. – С. 12-15.
9. Шваб К. Четвертая промышленная революция / К. Шваб – «Эксмо», 2016 – (Top Business Awards).

References

1. Draker, P. *Postkapitalistisches obshchestvo [Post-capitalist society]*. http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1067.html.
2. Drotianko, L.H. 2021. "Tsyfrovyyi vymir suchasnoho etapu tsyvilizatsiynoho rozvytku sotsiumu" ["Digital dimension of the current stage of civilizational development of society"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya : Filozofiya. Kulturolohiia. Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1(33): 16-21.
3. Hrytsanov, A.A., ed. 1998. *Noveishyi fylosofskyi slovar [Modern Philosophical Dictionary]*. Minsk: Izd. V.M. Skakun. <http://philosophy.niv.ru/doc/dictionary/newest-dictionary/articles/542/cennost.htm>.
4. Ingelhart, R. *Postmodern: Changing Values and Changing Societies [Postmodern: menyayushchiesya cennosti i izmenyayushchiesya obshchestva]*. <https://sociology.mephi.ru/docs/polit/html/ingl.htm>.
5. Kleshnia, H.M. 2019. "Rol tradytsiinykh tsinnostey kultury u suspilnomu rozvytku informatsiynoi doby" ["The role of traditional cultural values in social development of information

era"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria : Filozofia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2 (29): 135-141. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.29.14074>

6. Lipovetsky, Zh. 2001. *Era pustoty. Esse o sovremennom individualizme [The Era of Emptiness: Essays on Contemporary Individualism]*. Translated by V. Kyznetsov. St. Petersburg: Vladimir Dal Publ. <https://readrate.com/rus/authors/zhil-lipovetskiy>.

7. Nesterenko, V.H. 1995. *Vstup do filozofii: ontolohiia liudyny: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv [Introduction to*

Philosophy: A Human Ontology: A Textbook for Students]. Kyiv: Abrys.

8. Onopriienko, V.I. 2017. "Nbics-tehnologii i riski obshchestva znaniya" ["Nbics-technologies and risks of knowledge society"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria : Filozofia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2(26): 12-15. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.26.12657>

9. Shvab, K. 2016. *Chetvertaya promyshlennaya revolyutsiya [The Fourth Industrial Revolution]*. Moscow: EKSMO. http://ncrao.rsvpu.ru/sites/default/files/library/k_shvab_chetvertaya_promyshlennaya_revolyuciya_2016

Л. В. Бронникова

АКСИОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Аннотация. В статье поднимается вопрос аксиологического измерения культурных трансформаций современного общества, которое находится у истоков четвертой промышленной революции. Анализируются философские и социологические произведения, в которых оптимистический сценарий внедрения разнообразных информационно-коммуникационных технологий и значительного улучшения качества жизни людей сосуществует с опасениями по поводу негативных тенденций в образе жизни людей, конфликтом ценностей разных поколений, неуверенности в безопасности и стабильности будущего. Отмечается необходимость философского анализа динамики системы ценностей в современном обществе.

Ключевые слова: ценность, культура, информационное общество, информационные технологии, промышленная революция

L. Bronnikova

AXIOLOGICAL DIMENSION OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

Introduction. Current changes in the spheres of production and interpersonal relations lead to the transformation of the value system. The choice of the theme is dictated by optimistic forecasts of K. Schwab of value transformations in the public consciousness in his work "Fourth Industrial Revolution". The aim of the article is a philosophical analysis of the value transformations of the information society due to global changes in recent decades. **Research methods** of this work are philosophical and general scientific methods, sociocultural, systemic, and synergetic approaches. **Research results.** In the philosophical literature, there is a vagueness of criteria for classifications of values. Values are able to become a self-sufficient subject of human interests and aspirations which leads to their absolutization. But in the lives of individuals, countries, and peoples there are other worldview crises - then there is a reassessment of values. J. Lipovetsky describes the transition from the modern to the postmodern epoch in terms of the change in value orientations. According to him, since the 1950s, American and European society has been mainly interested in consumption, entertainment and pleasure. In the late XX c., R. Ingehart explored the relations between values, economics, and politics based on the World Values Survey. This study shows that neither individual nor social values can change instantly. On the contrary, the change of values is gradual. The shift from materialistic to postmaterial priorities is at the core of the postmodernization process. K. Schwab focuses on how technology and society coexist to make the world a better place by taking advantage of the modern technological revolution. Changes in the socio-economic environment contribute to transforming beliefs and values at the individual level. At the same time, it is impossible to predict the time of change of these beliefs and values with K. Schwab's certainty. **Discussion.** Ukrainian researchers V. Onopriienko and L. Drotianko note the erroneousness of some forecasts and prospects for the development of the information society being the same capitalist economic model, despite the impact of digitalization on all spheres of public life. According to H. Kleshnia, interest in the problem of values always occurs in times of crisis, the search for new cultural foundations of human existence. **Conclusion.** At present, it is difficult to determine the trends of changes in the value system due to the fact that we are only at the origins of the fourth industrial revolution. At the same time, the analysis of the value transformations of the transition from the modern era to the postmodern era, carried out by famous philosophers and sociologists, testifies to the priority of individuality, personal freedom, and oblivion of responsibility to society. That is why optimistic forecasts of achieving social harmony during the implementation of the fourth industrial revolution look premature.

Keywords: value, culture, information society, information technologies, industrial revolution.

УДК 130.2:502.11(045)

О. А. Матюхіна

СИНКРЕТИЧНА ЄДНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ

Національний авіаційний університет

e-mail kievfilozofia@gmail.com, ORCID 0000-0003-2789-0237

Анотація. У статті з філософсько-культурологічних позицій розглядаються особливості розуміння такої етичної категорії як відповідальність, у традиційній культурі. Підкреслюється її всеосяжний характер, синкретична єдність відповідальності соціальної та екологічної. Підкреслюється, що дослідження та використання надбань традиційної культури є необхідною умовою утвердження відповідальності як базової цінності сучасного суспільства, що передбачає концепція сталого розвитку.

Ключові слова: екологічна проблема, екологічна відповідальність, соціальна відповідальність, міфологічна свідомість, традиційна культура, календарні обряди.